

Monika Zielona-Jenek
Instytut Psychologii UAM
Poznań

Podatność na sugestię dziecka – zarys teoretyczny

Podatność na sugestię jest jedną z intensywnie badanych w ostatnich latach właściwości dziecka. Badania te oraz analizy teoretyczne prowadzone są w kontekście przesłuchania oraz wiarygodności dziecka-świadka, jego możliwości i predyspozycji w tym zakresie. Dotychczasowe analizy indywidualnej podatności na sugestię wskazują na jej zmienność z wiekiem. Z badań wynika, że dzieci są w większym stopniu niż dorośli podatne na sugestię, choć nie przesądza to w jednoznaczny sposób o braku wiarygodności ich zeznań. Nawet małe dziecko może dostarczyć adekwatnego zeznania na temat przeżytych doświadczeń, podobnie jak zeznanie dorosłego może być znacząco zniekształcone na skutek ulegania wpływom sugestywnym. Próby wyjaśnienia rozwojowego zmniejszania się podatności na sugestię doprowadziły do sformułowania szeregu hipotez na temat czynników i mechanizmów pośredniczących w oddziaływaniu sugestywnym. Niniejszy artykuł stanowi przegląd wybranych hipotez i modeli, wyjaśniających za pomocą czynników pośredniczących przyczyny wyższej podatności na sugestię dzieci.

Wprowadzenie

W ostatnim czasie obserwuje się wyraźny wzrost zainteresowania psychologów-badaczy i praktyków problematyką zeznań dzieci-świadków. Specyficzną pozycję wśród spraw, w których dzieci składają zeznania, zajmują sprawy o wykorzystywanie seksualne, gdzie dziecko jest ofiarą tego przestępstwa oraz sprawy związane z przemocą wewnątrzrodzinną. Do cech charakterystycznych tego typu czynów należą między innymi ich sekretność, a więc często brak innych świadków oraz mała liczba lub brak dowodów rzeczowych. Wielokrotnie okazuje się więc, że jednym z podstawowych dowodów popełnionego czynu jest zeznanie dziecka. Od wartości tego zeznania zależy z jednej strony przyszłość oskarżonego (skazanie bądź niewinnienie), z drugiej zaś samego dziecka (uruchomienie prawnych środków działania na rzecz ochrony jego dobra). Konieczność publicznego mówienia o życiu prywatnym i sprawach stanowiących

społeczne tabu powoduje znaczne zaangażowanie emocjonalne uczestników sprawy. W ostatnich latach w wyniku dostrzeżenia problemu złego traktowania dzieci przez dorosłych wzrasta liczba zgłoszeń dotyczących przestępstw wobec dzieci. W tym kontekście ożywają dyskusje nad zdolnością dzieci do składania wiarygodnych zeznań oraz nad ich podatnością na różnego typu zniekształcające wpływy, m.in. sugestie ze strony osób dorosłych.

Tradycja badań nad sugestią sięga początków naukowej psychologii europejskiej – na przełomie XIX i XX wieku zajmowali się nią m.in. Freud, James, Wundt, McDougall (Polczyk w druku). Systematyczne badania, do dziś stanowiące dla wielu psychologów źródło inspiracji, prowadzili Binet, Stern, Verendonck i Lipmann (Ceci, Bruck 1993). Nie jest to więc dziedzina nowa; po okresie spadku zainteresowania badania nad wpływami sugestywnymi przeżywają one obecnie swój renesans.

Ustalenia terminologiczne

W literaturze termin *sugestia* definiowany jest jako proces (wpływanie) lub jako bodziec (za pomocą którego dokonuje się wpływu). W pierwszym wypadku *sugestia* analizowana i omawiana jest w kontekście wpływu społecznego. W ten sposób sugestię definiuje m.in. Eysenck, Arnold i Meili. Według tych autorów *sugestia* to *proces komunikacji, w trakcie którego jedna lub kilka osób powoduje, że inna osoba lub osoby zmieniają (bez racjonalnej refleksji) swoje sądy, opinie, postawy lub zachowania* (za: Polczyk w druku). Podobnie definiuje sugestię McDo-gall, według którego jest ona *spodobem komunikacji; zmierza do bezkrytycznego akceptowania przekazanej propozycji pomimo braku logicznych przesłanek do jej przyjęcia* (za: Gheorghiu 1987, s. 21).

Specyfika oddziaływania sugestywnego dotyczy między innymi jego źródła. Gheorghiu (1987) pisze o autosugestiach – sytuacjach, gdy osoba za pomocą sugestii oddziałuje na siebie samą. Wpływ społeczny to proces oddziaływania jednej osoby na drugą; wpływanie na samego siebie wychodzi więc poza kontekst społeczny. Inna cecha dotyczy odbiorcy sugestii – Gheorghiu wyraźnie podkreśla, że *sugestia* ma potencjalny charakter, tzn. może, ale nie musi wywołać sugerowanej reakcji. Aby w ogóle można było mówić o sugestii osoba, która ją odbiera musi mieć możliwość wyboru między reakcją zgodną z tym przekazem lub nie. Jeśli takiej możliwości nie ma, mówimy o sytuacji przymusu, a nie o oddziaływaniu sugestywnym.

Pojęcie sugestii jest także używane w innym, węższym od poprzedniego znaczeniu – w znaczeniu bodźca. Taki sposób definiowania sugestii preferuje m.in. Gudjonsson (1993) i Gheorghiu (1987). Argumentem przemawiającym za takim sposobem definiowania sugestii jest większa łatwość jej operacjonalizacji (Gudjonsson, 1993). W niniejszym opracowaniu termin *sugestia* będzie używany właśnie w tym ostatnim znaczeniu.

Określenie sugestywny pochodzi od słowa *sugestia*. Charakteryzuje ono bodziec i oznacza stopień, w jakim działa on jako *sugestia*. Sugestywność może dotyczyć różnych komunikatów – werbalnych i niewerbalnych, próśb, poleceń, pytań i odpowiedzi. Określenie to używane jest często w kontekście procedur przesłuchania, zadawanych pytań. Służy opisywaniu wpływu, jaki mogą potencjalnie wywierać na zeznanie osoby opisującej wydarzenia, podmioty lub przedmioty działań (por. Enders 1997).

Podatność na sugestię, sugestybilność to określenie cechy człowieka, odnoszącej się do łatwości, z jaką u danej osoby można spowodować zmianę sądów, opinii, zachowań etc. poprzez oddziaływanie sugestywne (Polczyk w druku). Termin ten traktowany jest jako zmienna indywidualna i jest wiązany z konstruktem osobowości (Enders 1997; Steller 1995). W węższym znaczeniu podatność na sugestię jest definiowana jako *stopień, w którym osoba akceptuje i włącza informację dostarczoną po wydarzeniu do wspomnienia z tego wydarzenia* (Gudjonsson 1986, cyt. za: Ceci, Bruck 1993, s. 404–405). W definicji tej kładzie się akcent na procesy pamięciowe. Włączanie zasugerowanych informacji w założeniu ma charakter nieświadomy i odbywa się po powstaniu wspomnienia (Ceci, Bruck 1993). Z kolei szerszy sposób definiowania podatności na sugestię bierze pod uwagę również wpływ czynników społecznych oraz emocjonalnych. Uwzględnia możliwość oddziaływania sugestywnego również przed powstaniem wspomnienia, a także uleganie sugestii przy świadomości różnic w informacjach ze wspomnienia i komunikatu sugestywnego. Szeroko definiowana podatność na sugestię to: *stopień, w jakim zapamiętywanie, przechowywanie, wydo-bywanie oraz relacjonowanie wydarzenia przez dziecko może być poddane wpływowi czynników społecznych i psychologicznych* (Ceci, Bruck 1993, s. 404).

W literaturze przedmiotu prowadzona jest dyskusja, czy podatność na sugestie powinna być traktowana jako stan, czy jako cecha (por. Gudjonsson 1993). Według Endersa (1997) tradycyjne podejście skoncentrowane na czynnikach sytuacyjnych jest preferowane wśród badaczy amerykańskich,

podczas gdy podejście ujmujące podatność na sugestie jako cechę indywidualną jest charakterystyczne dla badaczy europejskich. Taką sytuację wiąże on odmiennymi tradycjami systemów sprawiedliwości i sąd – wymagań stawianych psychologom jako występującym w sądach ekspertom.

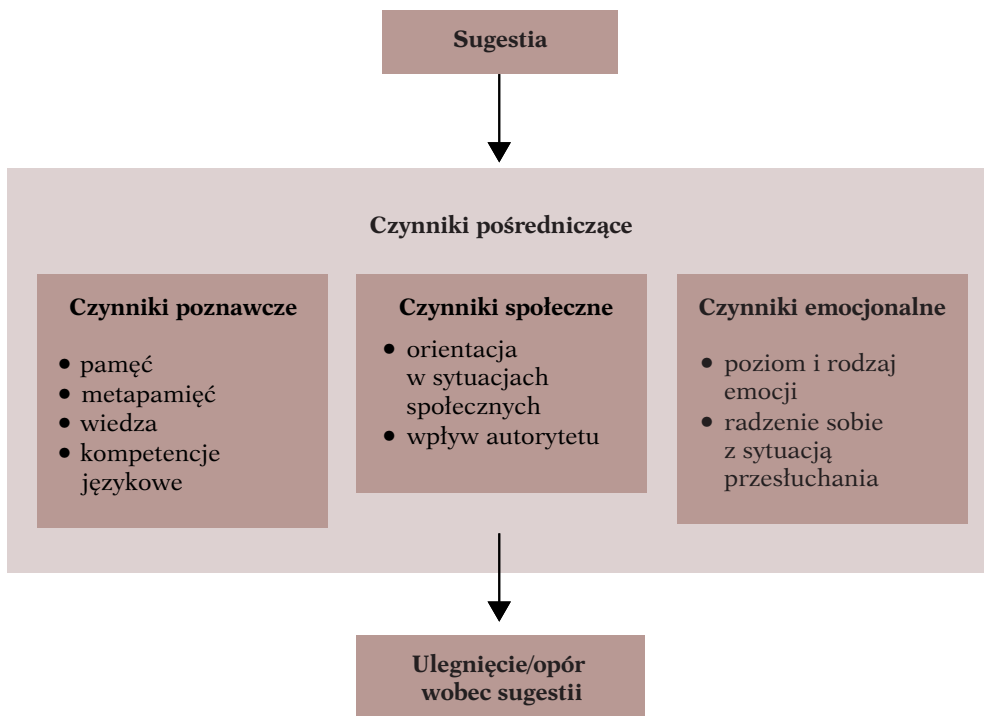
Podatność na sugestie dziecka – model ogólny

Wiele ze współczesnych oraz starszych badań nad podatnością na wpływ sugestywny dotyczy związku pomiędzy uleganiem mu a wiekiem osób badanych. W początkowym okresie badań nad podatnością na sugestie (traktowaną jako cecha indywidualna zmieniająca się wraz z rozwojem) większość badaczy stała na stanowisku, że młodsze dzieci są w znacznym stopniu podatne na zniekształcające wpływy, a zeznania przez nie dostarczane są wątpliwej jakości (Ceci i in. 1987; Ceci, Bruck 1993). Współ-

czesne badania nad różnicami w podatności na sugestie w zależności od wieku badanych nie są jednak tak jednoznaczne. Analizy wyników publikowanych badań pokazują, że najbardziej podatną na sugestie grupą wiekową są dzieci przedszkolne (Bruck, Ceci 1999). Później wraz z wiekiem podatność na sugestie prawdopodobnie maleje i staje się podobna do dorosłych około 11.–12. roku życia (Gudjonsson 1993).

Brak zbieżności wyników prowadzonych badań spowodował podjęcie prób

Wykres 1. Ogólny model podatności na sugestie

wyjaśnienia przyczyn tych niezgodności oraz poszukiwania czynników odpowiedzialnych za rozwojową zmienność podatności na sugestię. Powstałe modele teoretyczne odwołują się do zróżnicowanych czynników poznawczych, emocjonalnych i społecznych jako pośredniczących w uleganiu wpływowi sugestywnemu.

Czynniki poznawcze

Pierwszą grupą mechanizmów pośredniczących są **czynniki poznawcze**. Wraz z wiekiem rozwijają się pewne właściwości procesów poznawczych: pamięci, rozumowania, języka, również kompetencje metapoznawcze. W charakterystyce rozwojowej tych umiejętności upatruje się przyczyn większej podatności młodszych dzieci na sugestię, zmniejszającej się wraz z wiekiem.

Na zmieniające się rozwojowo właściwości pamięci wskazuje teoria głębokości śladu pamięciowego (*trace strength theory*). Według tej teorii im silniejsze, wyraźniejsze ślady pamięciowe z zapamiętanego zdarzenia, tym mniejsze prawdopodobieństwo, iż osoba ulegnie mylącym sugestiom na temat przeżytych doświadczeń (Pezdek, Roe 1994). Słabe ślady pamięciowe są szczególnie podatne na uszkodzenia lub usunięcie, co dalej sprzyjać może włączaniu w nie nowych informacji, docierających do osoby po zapamiętaniu zdarzenia (*postevent information*).

Zakres włączania nowych informacji jest również uzależniony od wyrazistości śladu pamięciowego. Ślady pamięciowe dotyczące znaczenia informacji w porównaniu ze śladami zawierającymi informacje ze zmysłów są mniej podatne na zniekształcenia. Większa podatność na zmiany słabych śladów pamięciowych wynika z dwóch przyczyn.

Po pierwsze, informacje słabych śladów są w niewielkim stopniu zintegrowane z pozostałą wiedzą osoby, co pozwala na łatwiejsze ingerencje w nie informacji ze źródeł zewnętrznych.

Po wtóre, brak powiązania słabych śladów z innymi informacjami umożliwia

łatwiejszy zapis nowych informacji w ich kontekście. Zwiększa to prawdopodobieństwo współlistnienia dwóch informacji na temat tego samego wydarzenia. Podczas wydobywania informacji z pamięci (przypominania sobie) zwiększa się szansa przywołania później zapisanej informacji, ponieważ słaby ślad nie jest w stanie konkurować z nowym (Ceci, Bruck 1993).

Według tej teorii większa podatność dzieci na zniekształcające sugestię wynika z uwarunkowanych rozwojowo właściwości śladów pamięciowych: są one słabsze, bardziej podatne na zacieranie swoich właściwości oraz na „nadpisywanie” informacji. Dzieci w porównaniu z osobami starszymi częściej również zapamiętują dosłowną formę bodźców, niż ich znaczenie (Ceci, Bruck 1993; Pezdek, Roe 1994), a dosłowna forma zapisu informacji w pamięci jest bardziej podatna na zniekształcenia.

Bliską powyższej jest hipoteza, opisująca znaczenie posiadanej przez jednostkę wiedzy. W badaniach z udziałem dorosłych zauważono, że świadkowie, którzy posiadali rozległą wiedzę o spostrzeganym zjawisku (np. związaną z posiadaniem wykształceniem i wykonywanym zawodem), dostarczały bardziej dokładnych i trafnych zeznań (por. Hołyst 1989).

Lindberg twierdzi, że dzieci są mniej podatne na sugestię w dziedzinach, w których posiadają większą wiedzę – ślady pamięciowe informacji związanych z tymi dziedzinami są silniejsze (za: Pezdek, Roe 1994).

Davies (za: Gudjonsson 1993) wskazuje, że wraz z wiekiem dziecka zwiększa się jego ogólna wiedza, co pozwala mu na lepsze i bardziej adekwatne rozumienie wydarzeń. Zwiększa się również ilość posiadanych skryptów rutynowych sekwencji wydarzeń mających miejsce w codziennym życiu. Te zaś mogą wspomagać procesy pamięciowe.

Badania pokazują, że wspomnienia wydarzeń nieznanymi są szczególnie narażone na szybkie zapominanie u małych dzieci. Z drugiej jednak strony posiadane skrypty mogą prowadzić do zniekształce-

nia wspomnień z konkretnego zdarzenia (uzupełniania brakujących we wspomnieniu informacji wiedzą skryptową), szczególnie gdy z czasem wspomnienie blednie. Dzieci przedszkolne zdają się być szczególnie narażone na takie zniekształcenia. Zaobserwowano bowiem, iż mają one tendencję raczej do integrowania informacji z pojedynczych zdarzeń z wiedzą posiadaną w skryptach, niż do zapamiętywania ich jako odrębnych wydarzeń (Ceci, Bruck 1993).

Najszerzą bodaj grupę modeli wyjaśniających mechanizmy podatności na sugestie stanowią hipotezy odwołujące się do metapamięci, a więc wiedzy osoby o wyznacznikach przebiegu procesów pamięciowego, rezultatów uczenia się oraz o kontroli działania własnej pamięci (Ledzińska 2000).

Według Schooler i Loftus, autorów modelu wykrywania niezgodności (*discrepancy detection*), wspomnienia są bardziej narażone na zmianę i zniekształcenie, jeśli osoba nie wykryje niezgodności pomiędzy nimi a napływającymi nowymi informacjami. Proces wykrywania niezgodności jest uzależniony od siły oryginalnej informacji w pamięci oraz sposobu, w jaki wpływa późniejsza sugestia. Gdy osoba jest świadoma możliwości zaistnienia niezgodności pomiędzy informacjami posiadanymi i nowo napływającymi, łatwiej może wykryć ewentualne sprzeczności i w konsekwencji w mniejszym stopniu ulega mylącym sugestiom. Schooler i Loftus twierdzą, że przyjmowanie lub odrzucanie sugestii jest determinowane przez wiele czynników, jednak ich wpływ jest zawsze modyfikowany przed mechanizmem wykrywania niezgodności (za: Gudjonsson 1993).

Innym modelem odwołującym się do konstruktów metapamięci jest model monitorowania rzeczywistości (*reality monitoring*). Jego autorzy opisują monitorowanie rzeczywistości jako proces decyzji, prowadzący do rozróżnienia wspomnień rzeczywistych i wyobrażonych wydarzeń (Lindsay, Johnson 1987; Johnson 1988).

Kierując się określonymi wskazówkami, osoba podejmuje decyzję o odpowiedniej klasyfikacji wspomnienia. Wskazówkami takimi mogą być liczba informacji o kontekście wspomnienia, inne wspomnienia powiązane z danym zdarzeniem, liczba cech zmysłowych i detali, znaki dokonanych operacji poznawczych. Decyzja o przyporządkowaniu wspomnienia do grupy zdarzeń rzeczywistych bądź wyobrażonych odbywa się zwykle poza świadomością i subiektywnie osoba „po prostu wie”, skąd posiada dane wspomnienie. Jeśli mechanizm automatyczny zawodzi, włączane są procesy na poziomie świadomym – rozważanie zawartości pamięci, jej relacji do posiadanej wiedzy ogólnej oraz różnych przekonań na temat działania pamięci.

Wyjaśniając większą podatność na sugestie dzieci, autorzy modelu twierdzą, że wspomnienia dzieci mogą nie mieć takich cech formalnych, jak wspomnienia dorosłych – cech, które pozwalają różnicować ich źródło. Możliwe też, że dzieci nie wiedzą, czym kierować się przy dokonywaniu takich rozróżnień. Wynika to z ich braków w metapamięci (Lindsay, Johnson 1987).

Rozszerzeniem powyższego modelu jest hipoteza zaproponowana przez Schacter, Kagana i Leichtman (1995). Trudności młodszych dzieci w odróżnianiu źródeł wspomnień badacze ci wiążą z niedojrzałością płatów czołowych. Wniosek taki wyprowadzają oni z dwóch źródeł: zaburzeń pamięci pod postacią zapomnienia źródeł wiedzy (*source amnesia*), konfabulacji oraz fałszywego rozpoznawania (*false recognition*) u osób dorosłych z uszkodzonymi płacami czołowymi oraz z rozwojowych właściwości układu nerwowego dzieci. Właściwości te to późniejsze w porównaniu z pozostałymi częściami mózgu dojrzewanie płatów czołowych (zagęszczenie neuronów, mielinizacja), osiągające poziom dojrzałości dopiero w okresie adolescencji lub nawet w okresie dorosłości.

Hipoteza pośredniczenia dziecięcych teorii umysłu stanowi inną propozycję wyjaśniania podatności na sugestie, nawią-

zującą do modelu monitorowania rzeczywistości. Teoria umysłu jest to *zorganizowana grupa hipotez na temat procesów psychicznych, które są używane do zrozumienia i przewidywania zachowania ludzi* (Welsch-Ross i in. 1997, s. 44).

Dla młodszych dzieci przedszkolnych charakterystyczna jest reprodukcyjna teoria umysłu (*copy theory of mind*). Teoria ta zakłada, że istnieje bezpośredni związek pomiędzy tym, jak świat jest reprezentowany w umyśle, a tym, jaki jest w rzeczywistości. Wraz z wiekiem dzieci stopniowo zmieniają swój sposób myślenia o procesach psychicznych i bliższa im staje się interpretacyjna, reprezentacyjna teoria umysłu (*representational theory of mind*).

Dzieci zaczynają rozumieć, że umysł jest czymś więcej niż tylko składnicą informacji wprost skopiowanych ze świata, a reprezentacje umysłowe są subiektywne. Reprezentacje rzeczywistości różnych ludzi mogą być odmienne, a nawet sprzeczne ze sobą z powodu zróżnicowanej dostępności do informacji. Konsekwencją posiadania danej teorii umysłu jest określona reakcja na sprzeczne informacje na temat tego samego zdarzenia. Młodsze dzieci mogą mieć raczej tendencję do nadpisywania nowych informacji na poprzednie wspomnienie, niż zapamiętywanie ich równoległe, obok już posiadanej informacji. Niemożność przyjrzenia się dwóm sprzecznym reprezentacjom umysłowym, wynikająca z reprodukcyjnej teorii umysłu powodować może, że dziecko nie będzie uruchamiać procesu monitorowania źródeł posiadanych informacji. Zwiększa się więc prawdopodobieństwo ulegnięcia zniekształcającym sugestiom.

Ceci i Bruck (1993) twierdzą, że dla podatności na sugestię znaczenie mogą mieć również rozwijające się z wiekiem kompetencje z zakresu semantycznego i syntaktycznego aspektu języka. W kontekście przesłuchania w warunkach sądowych rozważyć należy wymagania, z jakimi spotyka się dziecko: konieczność zrozumienia pojęć i złożonego języka prawniczego, szcze-

gólnych form językowych używanych w sądzie (np. zwracania się do dziecka-świadka w trzeciej osobie „on”, a nie jak zwykle w drugiej „ty”). Poziom kompetencji językowych, warunkując orientację dziecka w sytuacji, modyfikować może poziom podatności na sugestię.

Czynniki społeczne

Obok mechanizmów poznawczych wskazuje się na znaczenie **czynników społecznych** oraz emocjonalnych w oddziaływaniu sugestywnym (por. Ceci, Bruck 1993). Davies (1995) twierdzi, że podatność na sugestię najczęściej traktowana jest w literaturze jako fenomen poznawczy i umieszczana w kontekście rozważań dotyczących np. pamięci. W innych opracowaniach większy akcent kładzie się na afektywne i społeczne konotacje podatności na sugestię, łącząc ją ze zjawiskami uległości, wpływu autorytetu czy grupy społecznej.

Zaragoza (1987) wyróżnia wręcz dwa rodzaje podatności na sugestię: związaną z procesami pamięciowymi (*suggestibility of memory*), odnoszącą się do zmian we wspomnieniach pod wpływem mylących sugestii, oraz podatność na sugestię dotyczącą składanego zeznania (*suggestibility of testimony*). Drugi rodzaj odnosi się do zeznania osoby będącej pod wpływem sugestii.

King i Yuille (1987) wyjaśniają zjawisko podatności na sugestię w odniesieniu do orientacji w społecznym kontekście procesu komunikowania się. Rozróżniają oni w sytuacji składania zeznania zadanie planowane przez dorosłego (to, co dorosły chce, aby dziecko zrobiło) oraz zadanie wykonywane przez dziecko. Powołując się na literaturę z zakresu psychologii rozwojowej wskazują, że istnieje spore niebezpieczeństwo rozbieżności celu osoby przesłuchującej i rozumienia tego celu przez dziecko. Błędne zrozumienie polecenia prowadzić może do wykonywania przez małego świadka innego zadania niż to, czego oczekuje dorosły, np. zgadywania „dobrych odpowiedzi” zamiast przytaczania rzeczywistych wspomnień.

Uleganie sugestiom wynikać może również z błędnej interpretacji przez dziecko powtarzania pytań przez dorosłego rozmówcę (por. Ceci, Bruck 1993). Sytuacja taka może być przez dziecko rozumiana jako prośba o „ulepszenie” odpowiedzi, jej rozszerzenie bądź zmianę, podobnie jak dzieje się to np. w sytuacjach edukacyjnych („Zastanów się i odpowiedz mi jeszcze raz”). Konsekwencją może być zgadywanie, poszukiwanie przez dziecko „dobrej” odpowiedzi, tzn. takiej, która zadowoli dorosłego w miejsce dostarczania informacji ze wspomnień.

Poszukując wyjaśnienia podatności na sugestię dziecka w mechanizmach społecznych zwraca się uwagę na zależność dziecka od osób dorosłych i nierówność ich pozycji. Skłonność dziecka do zgadzania się z informacjami podawanymi przez dorosłego wynikać może z wyższej pozycji, autorytetu przesłuchującego (Zaragoza 1995). Dzieci mają tendencję do spostrzegania osób dorosłych jako gotowych do współpracy, szczerych, posiadających wiarygodną wiedzę, stąd też mogą mieć większe zaufanie do wiedzy dorosłego, niż do informacji z własnej pamięci (Ceci, Bruck 1993; Bruck, Ceci 1999). Sprzyjać to może uleganiu wpływowi sugestywnemu, co potwierdziły badania Ceci, Ross’a i Toglii (1987). Dzieci w większym stopniu ulegają sugestiom ze strony osób dorosłych niż ze strony rówieśników.

Czynniki emocjonalne

Na poziom uległości mają również wpływ **emocje osoby** poddawanej sugestiom: emocje towarzyszące podczas zapamiętywania doświadczenia oraz emocje towarzyszące w trakcie odbioru sugestii. Badania Petersa (1987) wskazują, że poziom lęku doświadczany przez dzieci w czasie wizyty u dentysty w sposób istotny wiąże się z późniejszym poziomem adekwatnego rozpoznawania osób i otoczenia. Wpływając na rodzaj zapamiętywanych informacji oraz jakość wspomnienia, lęk może modyfikować stopień podatności na sugestię (por. także Draheim 1993).

Związek podatności na sugestię i emocji doświadczanych w trakcie odbioru sugestii badali Milberg i Clark (za: Gudjonsson 1993). Radość w największym stopniu sprzyja uleganiu sugestiom, złość mniej niż nastrój neutralny. Lęk, zwiększający się szczególnie w momencie odbioru negatywnej informacji zwrotnej od przesłuchującego, znacznie zwiększa prawdopodobieństwo przyjęcia podsuwanych przezeń sugestii (Gudjonsson 1993).

W modelu sugestybilności interaktywnej Gudjonssona i Clarka za mechanizm pośredniczący w podatności na sugestię uznawane są strategie radzenia sobie z sytuacją przesłuchania i jej elementami, takimi jak: niepewność (dotycząca prawidłowych odpowiedzi), zaufanie do przesłuchującego i oczekiwanie sukcesu, czyli dostarczenia pełnego zeznania. Uległości wobec sugestii w największym stopniu sprzyjają strategie unikowe (unikanie krytycznej oceny sytuacji i autoprezentacja – wysiłki, by dobrze wypaść w oczach przesłuchującego). Metody aktywne-poznawcze (np. przyjmowanie założenia, że nie jest możliwa znajomość odpowiedzi na wszystkie pytania przesłuchującego) i aktywne-behawioralne (np. wysiłki, by przywołać odpowiednie wspomnienia, by ocenić obiektywnie sytuację) w większym stopniu pozwalają oprzeć się oddziaływaniu sugestywnemu (Gudjonsson 1993).

Większą podatność na sugestię dzieci Gudjonsson wiąże z presją odczuwaną przez dziecko w sytuacji przesłuchania, zwłaszcza wobec negatywnych informacji zwrotnych (zakomunikowania dziecku, że jego odpowiedzi były błędne i prośby o ponowne odpowiedzenie na pytania). Odwołując się do wyjaśnień zaproponowanych wcześniej spodziewać się można, że dzieci częściej mogą odczuwać dyskomfort niepewności co do prawidłowych odpowiedzi na pytania przesłuchującego oraz w większym stopniu mogą ufać dorosłemu rozmówcy. Te zaś czynniki zwiększają – według autorów modelu – prawdopodobieństwo ulegania sugestiom.

Podsumowanie

Obok opisanych powyżej mechanizmów wyjaśniających podatność na sugestię i jej zmienność wraz z wiekiem, w literaturze opisywane są wyniki badań wskazujące na sytuacyjne determinanty podatności na sugestię, takie jak wpływ rodzaju informacji wydobywanych ze wspomnienia (Loftus 1979; Dent 1995, King, Yuille 1987), pytań i procedur zastosowanych w czasie przesłuchania, np. lalek anatomicznych (Enders 1997; Ceci, Bruck 1993; Gudjonsson 1993; Bruck, Ceci 1999; Polczyk 2000), czy atmosfery przesłuchania (Bruck, Ceci 1999). Cechy sytuacji dodatkowo – obok indywidualnych zmiennych – modyfikują

zakres podatności na sugestię. Z bogatej literatury przedmiotu wypływa wniosek, że podatność na sugestię jest uwarunkowana wieloczynnikowo, oraz że jej zakres podlega modyfikacji pod wpływem złożonej grupy czynników i mechanizmów. Rozważenie potencjalnej siły oddziaływania sugestyjnego i zakresu zmian dokonanych pod jego wpływem w konkretnym zeznaniu dziecka (np. w odpowiedzi na pytanie sądu) wymaga od biegłego psychologa wnikliwej analizy osobowości i poziomu rozwoju samego dziecka – świadka oraz czynników kontekstualnych.

Children's suggestibility has recently received much empirical attention. Such research and the accompanying theoretical analyses are conducted in the context of child interviews and children's credibility as court witnesses, as well as their related capabilities and limitations. Research findings indicate that individual suggestibility changes with age. Children have been shown to be more suggestible than adults, which however does not necessarily lead to the conclusion that children's testimonies are unreliable. Even very young children may accurately report their experiences, just as adults' testimonies may be significantly distorted as a result of suggestibility. Attempts to explain the developmental decrease in suggestibility have led to formulating several hypotheses concerning factors and mechanisms mediating in suggestive effects. This article reviews selected hypotheses and models explaining the mediators of children's higher suggestibility.

Literatura

- Bruck M., Ceci J.S. (1999), *The Suggestibility of Children's Memory*, „Annual Reviews Psychology” nr 50, s. 419–439.
- Ceci S.J., Bruck M. (1993), *Suggestibility of the Child Witness: A Historical Review and Synthesis*, „Psychological Bulletin” nr 113, s. 403–439.
- Ceci S.J., Ross D.F., Toglia M.P. (1987), *Age Differences in Suggestibility: Narrowing the Uncertains*, w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Springer-Verlag, New York, s. 79–91.
- Cole C.B., Loftus E.F. (1987), *The Memory of Children*, w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Springer-Verlag, New York, s. 178–208.
- Davies G. (1995), *Concluding Comments*, w: J. Doris (red.) *The suggestibility of Children's Recollections*, American Psychological Association, Washington DC, s. 177–187.
- Dent H.R. (1995), *Experimental Studies of Interviewing Child Witness*, w: J. Doris (red.), *The suggestibility of Children's Recollections*, American Psychological Association, Washington DC, s. 138–146.

- Draheim M. (1993), *Za i przeciw instytucji eksperta w dziedzinie szacowania wiarygodności zeznań świadków*, „Przegląd Psychologiczny” nr 1, t. XXXVI, s. 127–133.
- Enders J. (1997), *The Suggestibility of the Child Witness: The Role of Individual Differences and Their Assessment*, „The Journal of Credibility Assessment and Child Witness Psychology” nr 1, 2, s. 44–67.
- Gheorghiu V.A. (1987), *Sugestia*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Goodman, G.S. (1995), *Commentary: On Stress and Accuracy in Research on children's Testimony*, w: J. Doris (red.), *The suggestibility of Children's Recollections*, American Psychological Association, Washington DC, s. 77–82.
- Gudjonsson G.H. (1993), *The Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony*, John Wiley & Sons, Chichester.
- Hołyst B. (1986), *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Johnson M.K. (1988), *Reality Monitoring: An Experimental Phenomenological Approach*, „Journal of Experimental Psychology: General” nr 117, 4, s. 390–394.
- King M.A., Yuille J.C. (1987), *Suggestibility and the Child Witness*, w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Sprinreg-Verlag, New York, s. 24–35.
- Ledzińska M. (2000), *Uczenie się wykraczające poza warunkowanie*, w: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. II, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 117–136.
- Lindsay D.S., Johnson M.K. (1987), *Reality Monitoring and Suggestibility: Children's Ability to Discriminate Among Memories From Different Sources*. w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Sprinreg-Verlag, New York, s. 92–121.
- Loftus E.F. (1979), *Eyewitness Testimony*, Harvard University Press, Cambridge.
- Peters D.P. (1987), *The Impact of Naturally Occurring Stress on Children's Memory*. w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Sprinreg-Verlag, New York, s. 122–141.
- Pezdek K., Roe C. (1994), *Memory for Childhood Events: How Suggestible Is It?, The Recovered Memory/False Memory Debate*. Academic Press.
- Polczyk R. (maszynopis niepublikowany), *Psychomanipulacja w kontekście różnic indywidualnych: współczesne narzędzia do badania sugestybilności*.
- Polczyk R. (2000), *Wpływ społeczny a różnice indywidualne: Skale Sugestybilności Interrogatywnej Gudjonssona*, „Kolokwia Psychologiczne” nr 8: *Wpływ społeczny. Badania i praktyka*, Instytut Psychologii PAN, Warszawa.
- Schacter D.L., Kagan J., Leichtman M.D. (1995), *True and false memories in children and adults: A Cognitive Neuroscience Perspective*, „Psychology, Public Policy and Law” nr 1, 2, s. 411–428.
- Steller M. (1995), *Commentary: Rehabilitation of the Child Witness*. w: J. Doris (red.), *The Suggestibility of Children's Recollections*, American Psychological Association, Washington DC, s. 106–109.
- Welsch-Ross M.K., Diecidue K., Miller S.A. (1997), *Young Children's Understanding of Conflicting Mental Representation Predicts Suggestibility*, „Developmental Psychology” nr 33, 1, s. 43–53.
- Zaragoza M.S. (1987), *Memory, Suggestibility and Eyewitness Testimony in Children and Adults*, w: S.J. Ceci, M.P. Toglia, D.F. Ross (red.), *Children's Eyewitness Memory*, Springer-Verlag, New York, s. 53–78.